

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДОКАЗІВ ТА ДОКАЗУВАННЯ
В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ****SELECTED ISSUES OF EVIDENCE AND DISCOVERY
IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS AT THE CURRENT STAGE**

Козинiecь І.Г., старший викладач кафедри трудового права,
адміністративного права та процесу

Національний університет «Чернігівська політехніка»

Кравченко В.Я., здобувачка вищої освіти III курсу
юридичного факультету

Національний університет «Чернігівська політехніка»

Статтю присвячено висвітленню однієї з актуальних проблем адміністративного судочинства України щодо питання доказів і доказування в адміністративних справах. Інститут доказів і доказування є невід'ємним складником внутрішньої системи будь-якої процесуальної галузі права, оскільки регламентує суспільні відносини, що опосередковують порядок установаження наявності або відсутності обставин, які мають значення для вирішення справи. За допомогою цього інституту забезпечується стабільність доказової діяльності, а також відповідність процесуальної форми доказів установленим у законі вимогам. Аналіз практики свідчить про потребу в оновленні методики збирання, процесуального закріплення та оцінки доказової інформації в адміністративних справах.

Автори розглядають поняття доказування на доктринальному рівні, пропонують його авторське визначення. Висвітлюється поняття доказів в адміністративному судочинстві України на підставі аналізу законодавчого визначення та порівняння ознак терміна доказу в різних видах судочинства. Виокремлено основні властивості доказів в адміністративному процесі. Проаналізовано такі необхідні ознаки доказової інформації, як належність, допустимість та достатність. Виділено основні групи доказів відповідно до критеріїв їх класифікації. Виходячи з цього, визначено, що інститут доказів і доказування не має юридичної сили без дотримання належності, допустимості та достатності, тому не береться до уваги судом як доказ.

Особливу увагу акцентовано на характеристиці електронних доказів як порівняно нового виду. Проаналізовано різні визначення поняття «електронні докази» на доктринальному та законодавчому рівні та розглянуто основні питання щодо оформлення, подання та дослідження цього виду доказів. На підставі цього зроблено висновок, що сьогодні інститут доказів перебуває в стані перетворення під впливом інформатизації суспільства, проте можна сказати, що це лише перші кроки істотних змін. Правильне наукове осмислення сутності та властивостей електронних доказів у процесі адміністративного судочинства, сприятиме кращому захисту прав та інтересів учасників адміністративного процесу.

Ключові слова: доказ, доказування, адміністративне судочинство, достатність, належність, допустимість доказів, електронні докази.

The article deals with one of the topical issues of administrative proceedings of Ukraine about evidence and discovery in administrative cases. The institution of evidence and discovery is an integral part of the inner system of any procedural area of law as it regulates social relations, that define the process of determination of the existence or the absence of circumstances, that are important for the solution of case. This institution provides the staging of discovery and the accordance of the form of action of evidence with the requirements of the law. The analysis of the practice indicates the necessity of the renovation of methods of the collecting, procedural preservation and evaluation of evidentiary information in administrative cases.

The authors examine the doctrinal interpretation of discovery and suggest its definition. The study demonstrates the concept of evidence in administrative proceedings of Ukraine based on the analysis of legislative definition and the comparison of characteristics and terms of evidence in different types of judicial proceedings. Much attention is given to the primary qualities of evidence in administrative proceedings. The necessary features of evidentiary information such as belonging, competence and sufficiency are analyzed. According to the criterion of the classification one can identify primary groups of evidence. From this it is shown that the institution of evidence and discovery is invalid without belonging, competence and sufficiency and is rejected by the judge as evidence.

A special emphasis is placed on the characteristic of the digital evidence as a comparatively new type. Different doctrinal and legislative definitions of "digital evidence" are analyzed and key issues of formalization, introduction and examination of this type of evidence are covered. On the basis of it the author comes to the conclusion that by now the institution of evidence is at the stage of transformation influenced by the computerisation of the society. However, one can say that these are only the first steps towards significant changes. Proper scientific understanding of the meaning and features of digital evidence in administrative proceedings will contribute to a better protection of the rights and interests of participants in the administrative process.

Key words: evidence, discovery, administrative proceedings, sufficiency, belonging and competence of evidence, digital evidence.

Постановка проблеми. Забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина належить до найважливіших функцій держави. Конституція України визначає, що права і свободи людини, їх гарантії визначають зміст і спрямованість державної діяльності, їх закріплення і забезпечення є головним обов'язком держави. Реалізація цієї конституційної норми залежить від формування й ефективного функціонування інститутів публічної влади, зокрема й адміністративної юстиції.

Для захисту особи від порушень із боку органів державної влади та місцевого самоврядування законодавством України передбачено можливість звернення до адміністративних судів. Так, ч. 4 ст. 125 Конституції України визначено, що з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди.

У розв'язанні публічно-правового спору, який виникає між сторонами, які заздалегідь перебувають у нерівних стартових можливостях, значне місце посідають докази, зібрані у визначеному законом порядку, та процес доказування. Інститут доказів і доказування є невід'ємним складником внутрішньої системи будь-якої процесуальної галузі права, оскільки регламентує суспільні відносини, що опосередковують порядок установаження наявності або відсутності обставин, які мають значення для розв'язання справи. За допомогою цього інституту забезпечується стабільність доказової діяльності, а також відповідність процесуальної форми доказів установленим у законі вимогам.

Стан дослідження. Аналіз практики свідчить про потребу в оновленні методики збирання, процесуального закріплення та оцінки доказової інформації в адміністративних справах. Істотних уточнень потребує правова кон-

струкція інституту доказів і концепція доказування. Інститут доказів також зазнає суттєвих змін за рахунок впливу інноваційних технологій та появи нового виду інформаційного простору. Це сприяє появі таких засобів доказування, які враховують реалії сьогодення, тому закріплення на законодавчому рівні можливості використовувати нові види доказів свідчить про якісно новий рівень здійснення національного адміністративного судочинства. Ця тема стала предметом дослідження багатьох науковців, а саме: О.М. Бандурки, В.В. Богущького, І.В. Бойко, В.В. Гордєєва, С.Ф. Демського, Е.А. Долі, О.М. Дубенка, Я.С. Калмикової, А.Т. Комзюка, І.О. Корецького, Р.О. Кубійди, В.В. Мартиновського, М.П. Мельника, Р.Х. Якупова та ін. Незважаючи на велику кількість досліджень у цьому напрямі, це питання в адміністративному судочинстві залишається актуальним.

Метою статті є здійснення правової характеристики концепції інституту доказів та доказування в адміністративних справах, виокремлення основних видів доказів та з'ясування їх сутності крізь призму інноваційних перетворень та інформатизації судочинства.

Виклад основного матеріалу. На початку треба зазначити, що в науковій літературі поняття «доказування» не має єдиного визначення. Цей термін трактується як установлення за допомогою доказів усіх фактів, обставин, що мають значення для вирішення справи [1, с. 295]; діяльність слідчо-судових і прокурорських органів зі збирання, закріплення та оцінки доказів [2, с. 112]; здійснювана в передбаченому законом порядку діяльність органів розслідування, прокурора і суду щодо збирання, перевірки та оцінки доказів із метою встановлення істини у справах, що становить окремий випадок застосування теорії пізнання [3, с. 149]; форма опосередкованого пізнання об'єктивної реальності, метою якого є досягнення об'єктивної істини [4, с. 202]. Варто зазначити, що багато визначень терміна «доказування» ототожнюють його із «судовим доказуванням», незважаючи на те, що вони співвідносяться як ціле і частина цілого. Наприклад, М.І. Штефан під доказуванням розуміє процесуальну та розумову діяльність суб'єктів доказування, яка відбувається в урегульованому процесуальному порядку та спрямована на з'ясування дійсних обставин справи, прав та обов'язків сторін, установлення певних обставин шляхом ствердження юридичних фактів, зазначення доказів, збирання та закріплення, перевірки та оцінки доказів [5, с. 249].

Інше бачення поняття доказування висвітлює В.К. Матвійчук, говорячи про те, що доказування – це подання для аналізу суду певної інформації про певні події, дії або стан, що здійснюють суб'єкти, які беруть участь у розгляді справи [6, с. 649].

О.М. Дубенко доказування в адміністративному судочинстві розглядає як урегульовану процесуальним законодавством, підпорядковану законам логіки діяльність, спрямовану на встановлення об'єктивної істини в адміністративній справі та ухвалення обґрунтованого і законного рішення [7, с. 12].

В.В. Гордєєв вважає, що доказування – це подання для аналізу суду інформації про певні події, дії або стан, яку надають суб'єкти адміністративного процесу, чи витребування судом такої інформації за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, або за ініціативою суду [8, с. 8].

О.В. Уманова під доказуванням розуміє подання для аналізу суду інформації про певні події, дії або юридичні обставини, що надають суб'єкти адміністративного процесу, чи витребування судом такої інформації за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, або за власною ініціативою [9, с. 10].

І.О. Корецький розглядає процес доказування як складну діяльність, яка складається з окремих пізнавальних актів, пов'язаних між собою, щодо розв'язання окре-

мих завдань, установлення окремих обставин, що підлягають доказуванню в справі [10, с. 54].

Аналізуючи різні підходи до визначення поняття доказування в адміністративному процесі, можна визначити, що доказування – це врегульована адміністративно-процесуальними нормами діяльність суб'єктів доказування, спрямована на збирання, подання, оцінку, огляд забезпечення, дослідження, витребування або тимчасове вилучення доказів із метою об'єктивної істини та справедливо розв'язання публічно-правового спору.

Одним з елементів процесу доказування в адміністративному судочинстві є дослідження доказів. Слід зазначити, що поняття доказів належить до основних у теорії доказів і доказовому праві. Отже, правильне визначення поняття доказу є необхідною умовою досягнення істини, забезпечення законності й обґрунтованості рішень адміністративного суду.

Поняття доказів нормативно закріплено в адміністративному процесуальному законодавстві. Ст. 72 Кодексу адміністративного судочинства України визначає, що докази – це будь-які фактичні дані, на підставі яких суд установлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення осіб, які беруть участь у справі, та інші обставини, що мають значення для правильного розв'язання справи [11].

У цьому аспекті хотілося б зауважити, що визначення доказів міститься не лише в адміністративному законодавстві, але і в інших процесуальних галузях права. Так, Господарський процесуальний кодекс у ст. 32 передбачає, що доказами у справі є будь-які фактичні дані, на підставі яких господарський суд у визначеному законом порядку встановлює наявність чи відсутність обставин, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, а також інші обставини, які мають значення для правильного розв'язання господарського спору.

У Кримінальному процесуальному кодексі України у ст. 84 визначається, що доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані в передбаченому порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд установлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Цивільний процесуальний кодекс України у ст. 76 визначає докази як будь-які фактичні дані, на підставі яких суд установлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи.

Безумовно, для всіх галузей мають місце спільні способи збирання, дослідження й оцінки доказів, схожі способи доказування і дефініції самих доказів, що зумовлюється походженням цих видів судочинства з однієї процедури вирішення спору, яка раніше не мала поділу на кримінальну, цивільну та адміністративну.

Досліджуючи поняття доказу, необхідно приділити увагу тлумаченню цього терміна саме в науці адміністративного судочинства, оскільки є велика кількість підходів до його визначення.

І.В. Бойко вважає, що докази – це певна інформація, якою учасники адміністративної процедури обґрунтовують свої вимоги, а адміністративний орган установлює відсутність чи наявність даних про факти та обставини справи [12, с. 74].

Своє бачення поняття доказів пропонує Т.О. Рекуненко, визначаючи, що доказ є засобом установлення істини у справі, а також інших обставин, що мають значення для правильного розв'язання справи, отриманим відповідно до процесуальних норм [13, с. 172].

Я.С. Калмикова говорить про те, що доказами в адміністративному судочинстві є інформація, на підставі якої особи, які беруть участь у справі, обґрунтовують або спростовують позовні вимоги, а суд установлює наяв-

ність чи відсутність даних про факти, обставини, дії або події, що мають значення для правильного розв'язання справи [14, с. 4].

Схожої думки дотримується М.П. Мельник, визнаючи, що доказами в адміністративному судочинстві України є відомості, інформація про факт, на підставі якої адміністративний суд у визначеному законом порядку (отримання, дослідження та оцінки) встановлює наявність чи відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення осіб, які беруть участь у справі, та інші обставини, що мають значення для правильного розв'язання справи, які одержують на підставі засобів доказування (пояснень сторін, третіх осіб та їх представників, показань свідків, письмових речових доказів, висновків експертів) [15, с. 273].

На думку А.Т. Комзюка та О.М. Бандурки, доказами в адміністративному судочинстві в конкретній адміністративній справі є будь-які фактичні дані, які добуваються або встановлюються судом під час розгляду справи за допомогою джерел і засобів доказів, про наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення осіб, які беруть участь у справі та занесенні до документів або технічних засобів, які фіксують адміністративний процес у конкретній справі, що мають значення для правильного розв'язання справи, а також доведенні в судовому засіданні як докази у цій справі [16, с. 280].

В.Л. Миронченко та Р.О. Кубійда визначають, що доказами є інформація про обставини у справі, одержана судом із визначених ч. 1 ст. 69 Кодексу адміністративного судочинства України джерел – засобів доказування [17, с. 336].

Е.Ф. Демський вважає, що доказами є не факти й обставини, а фактичні дані, на підставі яких суд, орган (посадова особа) чи вповноважений суб'єкт установлюють наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення осіб, які беруть участь у справі. Тобто фактичні дані – це інформація, відомості про акти, дії чи бездіяльність, за допомогою яких можна встановити обставини, що мають значення для правильного розв'язання адміністративної справи [18, с. 147].

Підсумовуючи погляди науковців, на нашу думку, доказами є інформація, яка застосовується учасниками провадження в адміністративному судочинстві для встановлення наявності або відсутності певних фактів, обставин, подій і використовується для здійснення процедури доказування, що включає в себе такі складники, як дослідження та оцінка цих доказів.

Деякі науковці вважають, що інформація може розглядатися як доказ за наявності двох умов. По-перше, якщо така інформація містить дані про наявність або відсутність адміністративного правопорушення, винуватість особи в його вчиненні та інші обставини, що мають значення для правильного розв'язання справи. По-друге, якщо вона одержана в порядку та з джерел, передбачених законом.

Проаналізувавши різні визначення науковців, можна сформулювати такі ознаки доказів:

1) це будь-які фактичні дані, на підставі яких суд установлює наявність або відсутність оспорюваних обставин;
2) це відомості, які є відображенням реальних фактів, їх відтворенням, яке дозволяє судити про властивість цих фактів уже після того, як вони стали надбанням минулого;
3) завжди отримуються у встановленій законом формі. Недотримання правил отримання доказів є підставою для того, щоб ці докази не брались до уваги судом;

4) докази можуть бути представлені у різних формах: пояснення сторін, показання свідків, письмові, речові докази, висновки експертів;

5) докази завжди повинні бути належними і допустимими, тобто повинні відповідати певним вимогам;

6) жоден доказ не має заздальгідь установленної сили.

Законодавець передбачив, що невід'ємною ознакою доказової інформації (відомостей) має бути їх належність,

за допомогою якої можна встановити обставини, що становлять предмет доказування. Ч. 2 ст. 73 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ) закріплено норму-дефініцію, яка роз'яснює, що потрібно мати на увазі під терміном «предмет доказування»: «обставини, які підтверджують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для розгляду справи і підлягають встановленню під час ухвалення судового рішення».

Належність доказів складається з таких елементів: 1) належного суб'єкта, що є правомочним проводити процесуальні дії, спрямовані на одержання доказів (такі особи повинні володіти відповідним процесуальним статусом); 2) належного джерела фактичних даних (відомостей, інформації), які становлять зміст доказів (вичерпний перелік яких установлений законом); 3) належної процесуальної дії, яка використовується як засіб для одержання доказів; 4) належного порядку проведення процесуальної дії (слідчої чи судової), що використовується як засіб збирання доказів; 5) певної форми (доказ повинен існувати у певній матеріально-фіксованій формі, наприклад, речові докази). Формулою перевірки належності доказу до справи є така: доказ + підтвердження обставини події = належний доказ (якщо доказ підтверджує певну обставину, зазначену в позовній заяві або в запереченнях проти позову, яка збігається з відповідною обставиною, передбаченою у законодавчій нормі, та на яку також має зробити посилання той суб'єкт, який подає відповідний доказ, то такий доказ можна вважати належним до справи).

Докази і засоби доказування повинні відповідати принципу допустимості, зміст якого полягає в тому, що зобов'язаний суб'єкт пізнання (суд) відбирає як докази лише ту інформацію, яка міститься у формі, передбаченій законом. У разі недотримання такої форми інформація не береться до уваги судом як доказ, про що вказується в мотивувальній частині судового рішення. Є також точка зору про те, що допустимість доказів в адміністративному судочинстві необхідно розглядати крізь призму: 1) законності джерела доказової інформації; 2) законності способу, за допомогою якого вона отримана, і процесуального порядку її одержання; 3) правомочності вповноважених суб'єктів на отримання доказів [14, с. 7–8]. Отже, під допустимістю доказу треба розуміти таку якість доказу, яка гарантує законність і правомірність його використання для виконання завдань і цілей адміністративного судочинства вповноваженим суб'єктом на його отримання, належним засобом одержання та процесуально закріпленою формою фіксації відповідно до норм адміністративно-процесуального законодавства.

Із цією ознакою тісно пов'язана й ознака достатності доказів, яка також визначається відповідно до внутрішнього переконання суду, про що свідчить ч. 2 ст. 76, ч. 1 ст. 90 КАСУ. Вивчаючи достатність як характерну ознаку доказу в адміністративному судочинстві, Я.С. Калмикова зазначає, що вона складається з: 1) здатності сформулювати переконання суду щодо обставин справи, зважаючи не тільки на доказовий факт, а й на випадки, коли відомості, які містяться в доказі, і є таким шуканим фактом, як підстава позову; 2) якісного відбору доказів, на підставі яких можна зробити висновок про наявність або відсутність фактів, які підлягають установленню; 3) певної цінності, корисності (обсягу інформації, що становить зміст доказу, і якості останньої); 4) необхідності доказів (різних офіційних документів, які висвітлюють певні події й орієнтовний перелік яких може бути наведено в постановках Пленуму Верховного Суду України й Вищого адміністративного суду України); 5) підсумку результатів дослідження й остаточної оцінки доказів у справі [14, с. 8].

Можна сказати, що повна сукупність належних, допустимих і достовірних доказів повинна відповідати остаточної властивості – достатності, що забезпечить перекон-

ливе встановлення наявності або відсутності обставин, які підлягають доказуванню в адміністративній справі.

Що стосується видів доказів, то науковці поділяють усі докази на три основні групи, виділяючи відповідні критерії їх класифікації: джерело одержання відомостей, зв'язок з обставинами, що підлягають доказуванню, та залежно від способу утворення.

Залежно від джерела одержання відомостей про обставини публічно-правового спору докази поділяються на особистісні, речові та змішані. Можна сказати, що особистісні походять від конкретної особи, наприклад, від сторін, свідків, третіх осіб. Речовими є докази, що пов'язані з об'єктами матеріального світу (речові та письмові докази). Змішаними є докази, які поєднують ознаки й різні види доказів. До них можна зарахувати висновок експерта.

Залежно від зв'язку доказів з обставинами, що підлягають доказуванню, докази можуть бути прямими та непрямыми, тобто опосередкованими. Прямими є докази, які однозначно вказують на наявність чи відсутність певних фактичних обставин публічно-правового спору, які мають значення для правильного розв'язання справи по суті. Непрямі – побічні докази, які дозволяють зробити припущення про наявність чи відсутність обставин, які необхідно встановити та довести в судовому засіданні.

Залежно від способу утворення докази поділяють на первинні та похідні. Первинні формуються під впливом подій, що встановлюються і перевіряються в судовому засіданні, тобто це першоджерела, що вбирають у себе фактичні дані і фіксуються на відповідному носії інформації. Похідними є докази, які відтворюють зміст іншого доказу, тобто несуть у собі інформацію, що зафіксована в них не внаслідок самих обставин, а завдяки перенесенню даних з іншого джерела. Як правило, їх використовують для перевірки первинних доказів.

Деякі науковці виокремлюють четвертий критерій класифікації доказів. Так, залежно від мети доказування докази можуть бути основними та протилежними (контрдокази). Основні – докази, що підтверджують наявність чи відсутність певної обставини. Протилежні докази спростовують основний доказ. Наявність основного та протилежного доказів щодо певної обставини дає можливість зробити висновок, що хоча б один із них є неправдивим, а тому потребує перевірки іншими доказами [19, с. 209–210].

Особливу увагу хотілося б зосередити на електронних доказах в адміністративному судочинстві. Можна сказати, що термін «електронні докази» є новим для національного законодавства, проте у світовій практиці вживається давно у вигляді терміна «повідомлення даних». Необхідно зазначити, що використання електронних доказів у формі електронного документа широко застосовується у практиці Європейського суду з прав людини.

У КАСУ, зокрема в ст. 99, чітко визначено поняття електронних доказів. Електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема електронні документи (текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), вебсайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані найчастіше зберігаються на картах пам'яті чи мобільних телефонах, на серверах чи системах резервного копіювання, а також на інших місцях збереження даних в електронній формі, зокрема і в інтернет-мережі.

У науковій літературі є різні визначення електронних доказів. Наприклад, А.Ю. Каламайко визначив термін «електронні докази» як передбачені законом процесуальні форми залучення текстової, звукової та візуальної інформації, яка створена та збережена за допомогою технічних та програмних засобів [20, с. 129].

У своєму дослідженні О.М. Лазько запропонував класифікацію електронних доказів, розділивши їх на види (можуть бути виконані у цифровій формі, звуковій формі та формі відеозапису) [21, с. 127]. С.Я. Фурса запропонувала виділяти докази, отримані за допомогою технічних засобів (фотографії, електронну інформацію, аудіо-та відеозаписи) в окремі різновиди [22, с. 198].

Очевидно, що наявна значна кількість видів електронних доказів, а також джерел інформації, що є невичерпною, оскільки сьогодні технічний прогрес зумовлює виникнення нових видів електронних доказів. Так, до таких доказів можна зарахувати будь-яку інформацію, що розміщена на вебсайтах, опублікована в соціальних мережах або передана за допомогою месенджерів. Майже кожен користується інтернет-мережею, будь-які дані в будь-який час і в будь-якому місці можна викласти на вебсайтах. Ця інформація може бути як загальнодоступною, так і для обмеженого кола читачів. Але якщо вона буде містити дані, які дають змогу розкрити справу, то їх визначають як електронні докази. Сьогодні все більше набувають популярності соціальні мережі і месенджери, за допомогою яких відбувається спілкування, ними користується кожна друга людина. Переписки в месенджерах чи опубліковані пости в соціальних мережах можуть містити дані у вигляді фото, відео- чи аудіозаписів, а також текстові повідомлення щодо конкретних справ і будуть використані як електронні докази, звісно, якщо вони будуть належними, допустимими, достатніми і достовірними.

Електронні докази відрізняються від інших видів лише тим, що для їх відтворення необхідне використання відповідних технічних засобів. Вони існують у нематеріальному вигляді, їх можна переносити чи копіювати на інші джерела, при цьому не втрачаються їх основні характеристики. Також вони можуть існувати в декількох місцях одночасно, наприклад, якщо зроблено копію з телефона на інший пристрій, то така інформація буде міститися на двох пристроях.

Проаналізувавши судову практику, можна сказати, що сьогодні часто виникають питання щодо оформлення, подання та дослідження такого виду доказів, тому що чинне законодавство досі потребує чіткого врегулювання цього питання. КАСУ визначає, що такі докази, як електронні, можуть подаватися як в оригіналі, так і в копіях, які обов'язково засвідчуються електронним підписом. Такі докази прикріплюються до матеріалів справи і зберігаються в суді. Якщо подається копія доказу, то учасник справи повинен указати про наявність оригіналу в нього або в іншої особи. Крім того, КАСУ передбачає, що кожен учасник справи може подати паперовий варіант електронного доказу, в такому разі цей доказ буде вважатися не письмовим, а саме електронним. Для того, щоби встановити автора електронного документа, може використовуватися електронний підпис. Електронний підпис – електронні дані, які додаються підписувачем до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються як підпис. Електронний цифровий підпис накладається за допомогою особистого ключа та перевіряється за допомогою відкритого ключа [23]. Накладенням електронного підпису завершується створення електронного документа (ч. 2 ст. 6 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг»). Найбільш поширеним сьогодні є листування фізичних осіб, яке здійснюється шляхом використання електронної пошти. Докази у вигляді електронних листів не належать до вищезгаданих документів, тому їх не потрібно посвідчувати електронним цифровим підписом. Існують електронні докази у вигляді аудіо- або відеозаписів, які також не посвідчуються таким підписом. Чинне законодавство не містить чіткого визначення про те, як повинні збиратися докази в електронній формі, про їх забезпечення, а також про методи їх дослідження, про-

цедури ідентифікації особи, яка відповідальна за розміщення цієї інформації. Виникає багато непорозумінь щодо використання таких доказів, оскільки законодавець визначив лише загальні принципи їх застосування на практиці. Так, виникає питання щодо визнання доказу копією чи оригіналом, бо немає визначених критеріїв їх розмежування. Такі докази (як оригінали, так і копії) зберігаються або на картах пам'яті, або на дисках, що є сторонніми пристроями. У такому разі електронний документ буде визначатися оригіналом, якщо міститиме обов'язкові реквізити й електронний підпис автора.

Важливо зазначити, що для взяття судом до уваги електронних доказів необхідно правильно їх закріпити, що унеможливило виключення під час розгляду суддею. Електронні докази мають бути належними, допустимими, достовірними і достатніми. У разі відсутності однієї з перерахованих особливостей доказів суд має право відмовитись брати до уваги доказ.

Висновки. Більша частина процесуальної діяльності учасників адміністративного судочинства пов'язана з установленням істини в адміністративній справі, доведенням та перевіркою фактичних обставин публічно-правового спору. Таку діяльність називають доказуванням.

Під час розгляду й вирішення публічно-правового спору фактичні обставини справи встановлюються за допомогою чітко визначеного кола засобів доказування.

Доказами в адміністративному судочинстві є інформація, яка застосовується учасниками провадження в адміністративному судочинстві для встановлення наявності або відсутності певних фактів, обставин, подій і використовується для здійснення процедури доказування, що містить такі складники, як дослідження та оцінка цих доказів. Слід зазначити, що інформаційні відносини розвиваються надзвичайно динамічно в усіх сферах суспільного життя, тому система судочинства має відповідати вимогам часу. Основними тенденціями сучасності є вплив на всі суспільні відносини електронних джерел інформації. Тому законодавче закріплення електронних доказів на національному рівні є позитивним кроком, який визначає новий етап у доказовому процесі та надає додаткові можливості учаснику судового процесу захищати свої права. Належне наукове осмислення сутності електронних доказів дозволить повністю використовувати їх під час розгляду й вирішення адміністративних спорів і сприятиме підвищенню рівня захисту прав та інтересів учасників адміністративного процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. Москва : Наука, 1968. Т. 1. 468 с.
2. Государственный обвинитель в советском суде /под. общ. ред. В.А. Болдырева. Москва : Госюриздат, 1954. 307 с.
3. Доля Е.А. Доказательства и доказывание. Уголовный процесс: учебник / под. ред. В.П. Божьева. Москва : Спарк, 2004. С. 149–156.
4. Якупов Р.Х. Уголовный процесс /под ред. В.Н. Галузо. Москва : Теис, 2004. 607 с.
5. Штефан М.И. Цивільний процес. Київ : Ін Юре, 1997. 608 с.
6. Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України: у 2 т. / за заг. ред. В.К. Матвійчука, І.О. Хар. Київ : Алерта, 2008. Т.1. 787 с.
7. Дубенко О.М. Доказування в адміністративному судочинстві в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2010. 23 с.
8. Гордеев В.В. Доказування в адміністративних справах, пов'язаних з виборчим процесом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2009. 16 с.
9. Умнова О.В. Докази в адміністративному судочинстві при поновленні на публічну службу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. / Нац. ун-т держ. податк. служби України. Ірпінь, 2010. 20 с.
10. Корецький І.О. Доказування як засіб доведення позиції сторін в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 1. С. 56–62.
11. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 32747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. № 35–36, № 37. Ст. 446.
12. Бойко І.В., Зима О.Т., Соловійова О.М. Адміністративна процедура: конспект лекцій / за ред. І.В. Бойко. Харків : Право, 2018. 132 с.
13. Рекуненко Т.О. Доказування в процесі розгляду справ про адміністративне правопорушення. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 169–173.
14. Калмикова Я.С. Докази та доказування в адміністративному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. / Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Харків, 2013. 20 с.
15. Мельник М.П. Поняття доказів у адміністративному судочинстві України. *Держава і право*. 2010. Вип. 48. С. 269–274.
16. Кодекс адміністративного судочинства України: науково-практичний коментар / Н.О. Армаш та ін.; за заг. ред. А.Т. Комзюка. Київ : Прецедент; Істина, 2009. 823 с.
17. Кодекс адміністративного судочинства України: науково-практичний коментар / за заг. ред. Р.О. Кубійди. Київ : Юстиніан, 2009. 976 с.
18. Демський Є.Ф. Адміністративне процесуальне право України : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 496 с.
19. Кодекс адміністративного судочинства України: науково-практичний коментар / Ківалов С.В. та ін.; за заг. ред. С.В. Ківалова, О.І. Харитоновой. Харків : ТОВ «Одіссей», 2005. 552 с.
20. Каламайко А.Ю. Місце електронних засобів доказування та окремі питання їх використання в цивільному процесі. *Право та інновації*. 2015. № 2. С. 127–132.
21. Лазько О.М. Перспективи розвитку електронних (технічних) засобів доказування в цивільному процесі України. *Європейські перспективи*. 2015. № 1. С. 125–129.
22. Фурса С.Я., Цюра Т.В. Докази і доказування у цивільному процесі : наук-практ посіб. Київ : КНТ, 2005. 256 с.
23. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення 21.02.2021).